

Del 2: Samtaler om sorg

- Sorgens ansigter v / sognepræst Christian Raun Larsen

Denne del er tænkt som inspiration til at tale med børn om sorg og død. Udgangspunktet er Askepot, der mister sin mor og derefter kastes ind i en ny stedfamilie, der ikke giver hende plads til at være den, hun er.

Fortællingen illustrerer, at livet rummer sorger, som vi i forskellige perioder skal leve med og i. Det vilkår skal naturligvis ikke dyrkes, men omvendt svigter man børnene, hvis man ikke rummer deres møde med døden.

Sorg og børn

Børn har i forhold til at tale om døden og sorgen ikke den samme blufærdighed, som mange voksne har. Børn evner i stor stil at spørge både konkret og fantasifuldt, og de er nysgerrige f.eks. i forhold til, hvad der sker med den døde. Både konkret/fysisk og abstrakt/religiøst. Hvad angår empati og mod til at møde den, der har mistet, har børn på mange måder tilmed lettere end voksne ved at tage det første skridt.

Børn er med andre ord altid både "klar" og modne nok til at tale om sorg og død, og derfor er det forkert at vige udenom. Ikke mindst fordi deres spørgsmål hører med til livet, og det er godt at have stiftet bekendtskab med, inden man selv møder sorg og død i sin familie eller netværk.

Måske kan du med dette materiale sætte tanker i gang hos børnene, som kunne kaldes aktiv livshjælp.

Sorg som livsvilkår

Sorgens ansigter er mange, men hvad enten man er barn eller voksen kan omgivelsernes håndtering af ens sorg gøre verdener til forskel.

Den døde kan naturligvis ikke gøres levende igen, men ubevidst prøver mange pårørende alligevel at gøre forsøget. Det sker, når barnet der har mistet f.eks., ikke får lov til at være i sorgen, fordi omgivelserne har svært ved at rumme, at barnet ikke bare kan blive hurtigt glad igen. Man vil så gerne sige og gøre noget, så at barnet kommer "videre", og derfor forsøger

man typisk at flytte den, der er ked af det ud af sorgen ved at opmuntre til eller fokusere på de positive ting.

Man kan ikke trøste et menneske glad igen. Hvis man blot kunne fjerne sorgen trin for trin, ville det betyde, at man gradvist også gjorde kærligheden til det mistede menneske mindre. Hvilket er et projekt, der modsiger sig selv.

Sorgen over et elsket menneske er noget, man hverken kan eller skal fjerne. Det er noget, man skal leve med. Vel kan man opleve at få glæden igen efter at have mistet, men det kan f.eks. være en ligeså stor del af sorgen ikke at kunne dele glæderne med den, man savner. Askepot holdt sandsynligvis heller ikke op med at savne sin mor, selvom hun fik prinsen og det halve kongerige.

Sorgens afmægtighed

Hvordan omgivelserne end prøver at trøste, kan et elsket menneske ikke erstattes af noget som helst andet. "Godt, du har dine andre søskende!" og "Tænk på hvor heldigt, det var, at du ikke også mistede din mor!". Sådan kunne trøste-replikkerne typisk lyde til børn, der har mistet henholdsvis en søskende og far. Men at tiden ikke kan vendes om, er netop den smertefulde erfaring, et dødsfald fører med sig. Et menneske, barnet var tæt på, er ikke længere en del af hverdagen, og barnet kan ikke længere række sine ord eller berøringer direkte ud mod ham eller hende, der lige var her.

Nogle har udtrykt det sådan, at kærligheden er blevet hjemløs.

Under alle omstændigheder kommer følelsen af afmægtighed let op til overfladen. Det gælder naturligvis for den, der har mistet, men det er samtidig også noget, de pårørende omkring den efterladte kan erfare som et problem. Det kan nemlig være umådeligt svært at vide, hvad man skal sige til den, der har mistet. Grundene er mange: Man vil ikke trænge sig på, man vil ikke ribbe op, man vil ikke risikere at sige noget upassende, man vil ikke gøre barnet mere ked af det, man vil ikke involveres...

Nok bundes sådanne begrundelser i usikkerhed og uvidenhed, men de dækker givetvis lige så meget over blufærdighed og frygt for selv at fremstå afmægtig.

At skåne børnene

Hvad angår blufærdighed, gør andre forhold sig gældende hos børn end hos voksne. Mindre børn spørger rask væk om død og sorg, og det er svært at give klare svar. Samtidigt ønsker

den voksne ikke at rive illusionen om tilværelsens selvfølgelighed væk, eller at slå revner i den opfattelse, at den voksne kan beskytte barnet i alle livets forhold.

Derfor har man gennem tiderne undgået at tale med børnene om døden. Man har tiet den ihjel.

Udtrykket "Han klarer det så flot!" dækker som regel over, at den voksne er lettet over, at barnet ikke er brudt sammen eller snakker for meget om sin sorg. Askepots far undgår nok også at tale om moren. Voksne frygter ofte at udstille vores egen sårbarhed og afmægtighed overfor fx døden.

At ville skåne børn handler derfor snarere om at ville skåne sig selv, hvilket børn hurtigt gennemskuer.

Den uvidende position

Når man taler med et barn i sorg, tror mange voksne, at de skal give svar, fokusere på det positive, fortælle at det hele kunne have været værre, eller på anden vis forsøge at rive barnet ud af sorgen.

Man hjælper bedst ved slet og ret ikke at ville flytte et menneske. Det vil sige at lade det være hvor det er i sorgen. Og det gør man ved at lytte og turde spørge, ikke ved at give svar – med mindre barnet selv spørger om noget konkret. På den måde møder du barnet og anerkender sorgen.

Hvis du ærligt fortæller barnet, at der er en masse omkring døden, som du ikke aner noget om, så indtager du en uvidende position. Og derfra kan du så spørge barnet selv om dets tanker og forestillinger om sorg, savn og død. Så mødes I pludselig i øjenhøjde. Sammen bliver I nysgerrige og søger svarene.

Til fløjtespil danser 1.a fra Kerteminde Skole Askepots mors grav med alle de forskellige og særegne blomster. I midten står fordanseren, som de følger. Her er det historiefortælleren, men senere skiftes børnene til at være fordanser i midten. De starter som sammenkrøllede frø nede på gulvet, så danser de sig op til blomster i fuldt flor. og til sidst krøller de sig sammen i en og bliver til frø nede i jorden.

B: Sorg og børn – og Askepot

Her kan du læse lidt tanker omkring sorgprocessen for børn – set i forhold til Askepots historie. De er fem afsnit, først med lidt baggrund og derefter med forslag til konkrete spørgsmål. Det må tilpasses den aldersgruppe, du arbejder med. Du kan bruge dem i børnegruppen som helhed, i mindre grupper eller i samtale med det enkelte barn, som har mistet.

Sorgens væsen: Død, livsmød, kærlighed og identitet og endelig: Skilsmisse.

Dødens mørke - Askepots mors grav og savnets sorte hul.

Hvad enten I vælger at skabe Askepots mors gravsted eller ej, er graven et oplagt udgangspunkt til at tale med børnene om, hvad det vil sige at miste. Alle kender til det at miste en bedsteforælder eller et kæledyr. Ofte oplever man børn, der savner bedsteforældre, de dårligt kan have erindringer om.

Det vidner om, hvor fundamentalt sorgbegrebet er for et barn. At noget er eller ikke er bliver allerede udforsket i det lille barns "Borte-tit-tit lege". Gemmelegen er tilsyneladende en lille, sjov leg, men i bund og grund leges der med den tanke, at barnet ikke var til. Og heldigvis er barnet til – og heldigvis sammen med andre. Også sammen med den, som barnet savner...

Eksempler på spørgsmål:

- Hvem kommer tit til en grav?
- Hvem har prøvet at miste? Hvordan og hvornår?
- Hvad husker I fra begravelsen?
- Hvad husker du om den, der er død? Hvorfor det?
- Gav han/hun dig noget - ligesom Askepots mor gav hende lommeørklædet?
- Stemninger og lugte (cigaren, bolsjer, kaffen, blomster)?
- Hvornår kommer du til at tænke på hende? Hvornår er det sværest? Hvornår er det godt?
- Er der nogle gange du har lyst til at tale om ham/hende, men ikke ved hvad folk vil sige?
- Er du bange for at komme til at græde, når folk ser det?
- Hvordan var jeres forældre kede af det? Hvem trøstede dem?
- Hvad sagde folk til dig, da du mistede din... ?
- Hvad gjorde dig glad af det, folk sagde?
- Var der noget, folk sagde, som gjorde dig ked af det?
- Har du nogle gange lyst til at tale om det? Hvem fortæller du det til?
- Tror du, folk er bange for at spørge? Hvorfor?

Askepot med tørkædet, som forvandler sig til duen, som igen forvandler sig til brudekjolen.

Kærlighedens kraft

Lommetørklædet/ grænserne for menneskelig kærlighed

Askepotfortællingen handler om sorg, men også om hvordan man finder nyt livsmod og identitet. Nemlig ved at forbinde sig med en kærlighed udenfor én selv, der er større end ens egen.

Askepot finder trøst gennem moderens lommetørklæde og sange. Man kan sige, at moren "genopstår" på den måde, at hun med tilbagevirkende kraft bringer sin kærlighed videre til sin datter. Opstandelse kan således ses som noget, der også rækker ind i livet (og ikke kun noget efter livet). Morens kærlighed giver Askepot livsmod. Man kan også sige, at morens kærlighed er forbundet med selve livskraften, kærligheden selv, der virker gennem minderne om moderen.

Eksempler på spørgsmål:

- Hvad kan forældre ikke beskytte en imod?
- Hvor længe må man være ked af det, når én er død?
- Hvor og hvornår må man græde?
- Er der noget som helst der trøster den, der er meget ked af det?
- Hvordan kan man hjælpe sin klassekammerat, der har mistet?
- Kan man snakke med den døde?
- Hvor er den døde nu? (sig endelig ikke at den døde ligger nede i jorden og sover!)
- Hvornår tænker du mest over det?

- Hvad ville du sige til ham eller hende hvis det var muligt?

Askepots sang til den hvide due, Kerteminde Kirke.

Ånd og livsmod - Duen og opstandelsen

Duen, der kommer til Askepot, vil nogle mene symboliserer moren, mens andre vil tænke på Guds ånd. Duen er i kristendommen symbolet på ånden mellem Gud og mennesker. Når livsgnisten kan opleves, som om den kommer til en på usynlige vinger, taler man om Helligånden.

I det ny testamente fortælles det, at Helligånden stiger ned over Jesus i form af en due, da han bliver døbt. Det er grunden til, at vi ved dåben siger, at her får barnet Helligånden (også selvom man ikke kan se nogen due). Kristendommen ser Helligånden som det, der kommer til os udefra – det, der skaber forbindelse mellem Gud og mennesker. Det der gør alting nyt.

Duen i Askepot kan ses i det lys: Askepot beder om hjælp gennem duen, hvorefter den skaber sammenhæng i hendes ønsker og fornyr hendes liv. Opstandelse i livet kan ses som det livsmod, der giver styrken til at møde hverdagen. Opstandelse kan ganske enkelt også være at stå op af sengen og være taknemmelig over, at man således har fået endnu en dag foræret. I kristendommen ses Helligånden som den, der hjælper én hen til nyt livsmod.

Duen I biblen:

1. Fortællingen om Noahs ark (første mosebog kap. 5)
2. Jesu dåb (Markusevangeliet kap.2)

Emma fra Oure Børnehus stråler. Hendes sko passer lige præcis til hende.

Identitet - Kun ens egen sko passer

Kun Askepot kan passe sin egen sko. Så enkelt kan det i grunden siges, at der kun er os selv til at leve vores eget liv - og iklæde os vores eget liv. Uanset hvor meget, vi hugger en hæl og klipper en tå, kan vi ikke passe ind i andres sko eller liv.

Askepot får prinsen – som billede på at hun får sit liv igen.

Spørgsmålet er, hvad der kan give os vores liv tilbage, når sorg og tab har amputeret dele af det? Får man overhovedet sit gamle liv tilbage, og er det ønskværdigt?

Morens død gør, at Askepot må leve sit liv på en ny måde. Det gør ondt, men hun ender med at komme styrket ud af det hele. Hun er blevet sig selv på en ny måde. Først er hun fristet til at blive hængende ved graven, og dernæst bliver udfordret til at blive lige så grim som stedsøstre. Askepot kunne gøre sig hård udvendig, hvilket er en klassisk måde at reagere på, når man indvendig er sårbar. Men det gør hun ikke, ligesom hun heller ikke svarer stedsøstre igen med grimhed.

Man kan synes, at hun er dum, fordi hun finder sig i det, men på den anden side er det netop kun hende prinsen vil danse med (og giftes med). Fordi hendes ydre er som hendes indre, fordi hun tør være sig selv. Derfor stråler Askepot – og ikke stedsøstre.

Eksempler på spørgsmål:

- Hvorfor bliver nogle "hårde" og "kolde" af at miste?
- Kan du være både glad og trist på samme tid?
- Findes den eneste ene?
- Kan man elske andre efter at ens kone/mand er død? Hvornår?
- Hvorfor ser folk, der går for sig selv, generelt ikke glade ud?
- Hvornår er du mest dig selv?

- Hvad skal der til, for at du kan være dig selv?

Sorgens mange ansigter - Askepot og skilsmissem

Når der tales om sorg, forbindes det stort set altid med dødsfald. Men skilsmisse efterlader også barnet med et tab. Barnet oplever ofte adskillelsen som det at miste et fast fundament. Savnet og længslen efter det, familien var og skulle have været.

Hos den voksne kan sorgen over at "det ikke gik" ligge i baghovedet resten af livet, også selvom man stifter en ny familie. Barnet fra den gamle familie minder den voksne om alt det, to voksne ikke kunne finde ud af.

Askepot må finde sin rolle i en ny familie, hvor hun ikke ses og elskes som den, hun er. Man kan i den forbindelse stille spørgsmålet om, hvorfor Askepots far er så vag. Kunne han ikke have gjort mere for at beskytte Askepot?

I eventyrets indbyggede logik er det spørgsmål ikke så relevant, men i en klasse hvor 50% procent er skilsmissebørn er det hverdag at skulle forholde sig til stedsøskende. Og måske også en far eller mor, der ikke træder i karakter...

Når stedsøstre i fortællingen er så væmmelige, som de er, skyldes det en erfaring om, at der næsten altid opstår rivalisering og forfordeling i sammenbragte familier. Man kan ofte ikke elske sine stedbørn, som man elsker sine egne børn, og de nye familiemedlemmer rykker balancen i forhold til opmærksomhed, nærvær og kærlighed.

Eksempler på spørgsmål:

- Synes Askepots far mon også, at stedmoderen er streng?
- Synes Stedmoderen selv, at hun er streng?
- Hvorfor er stedsøstre onde mod Askepot?
- Hvorfor sagde Askepots far ikke noget til stedsøstre?
- Fandt Askepot sig i for meget? Hvad kunne hun ellers have gjort?
- Hvor mange har stedsøskende?
- Er der nogle der kender en "ond" stedmor?
- Hvad ville du selv gøre, hvis du fik en stedbror eller stedsøster?
- Hvad tror du Askepot ville ønske, faren havde gjort?